

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حسین موسس رکھظم علیہ السلام

(زندگانی، شخصیت، آرامگاہ)

تألیف

علی اخوان مہدوی

اخوان مهدوی، علی، ۱۳۳۹ -
حسین بن موسی الکاظم علیه السلام (زندگانی، شخصیت و آرامگاه) / علی اخوان مهدوی - مشهد: بنیاد پژوهش‌های
اسلامی، ۱۳۹۲.

ISBN 978-964-971-659-6

۱۸۸ص.

فیفا

۱. حسین بن موسی علیه السلام.
اسلامی، ب. عنوان.

۲. امامزادگان - ایران - طیس.

۳. طیس - آثار تاریخی.

الف. بنیاد پژوهش‌های

BP ۱۳۹۲ ۳ الف ۲ ط ۲۶۴ / ۷ / ۷

کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

۲۹۷/۷۶۷۶

۳۲۲۶۷۹۰

حسین بن موسی الکاظم علیه السلام

(زندگانی، شخصیت و آرامگاه)

علی اخوان مهدوی

ویراسته اصغر ارشاد سرابی

چاپ اول ۱۳۹۲ / ۳۰۰۰ نسخه وزیری / قیمت ۵۷۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهش‌های اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۷۳۵

مراکز توزیع:

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهش‌های اسلامی: ۲۲۳۰۸۰۳

فروشگاه‌های کتاب بنیاد پژوهش‌های اسلامی، مشهد: ۲۲۳۳۹۲۳، قم: ۷۷۲۳۰۲۹

www.islamic-rf.ir

info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

تقدیم به:

به مردم صبور و زحمتکش طبس، بهشت کویر

فهرست مطالب

۷	دیباچه
۱۱	پیشگفتار
	فصل اول
۱۵	زندگانی و شخصیت حسین بن موسی الکاظم <small>علیه السلام</small>
۱۵	نسب و خاندان
۱۶	بررسی روایات
۲۱	روایات منقول
۲۹	روایات منسوب
	فصل دوم
۳۵	دلایل مهاجرت حسین بن موسی الکاظم <small>علیه السلام</small> و نقد آثار و منابع
۳۵	مهاجرت امامزادگان
۳۹	مهاجرت حسین بن موسی الکاظم
۴۰	نقد منابع
۴۶	نقد منابع پیروان نظریه شیراز
۶۰	نقد منابع پیروان نظریه طبس
۶۷	نظریه‌های نسابه‌شناسان
۷۷	نتیجه‌گیری نهایی
	فصل سوم
۸۲	آرامگاه حسین بن موسی الکاظم <small>علیه السلام</small>
۸۲	تاریخچه

۸۴	۱. از آغاز تا اواخر قرن پنجم هجری
۸۴	۲. از قرن پنجم هجری تا سال ۱۳۵۷ ش
۸۶	الف: فضاهای بیرونی
۸۸	ب: فضاهای درونی
۹۱	۳. از سال ۱۳۵۷ ش تا کنون
۹۲	۱. فضاهای خارج از صحن امامزاده
۹۲	۲. فضاهای داخل صحن امامزاده
۹۲	الف: فضاهای بیرونی
۹۷	ب: فضاهای درونی
۱۰۲	سازمان و تشکلات امامزاده
۱۰۶	فعالیت‌ها
۱۱۷	مدایح حسین بن موسیٰ <small>علیه السلام</small>
۱۲۸	زیارت‌نامه امامزاده حسین بن موسیٰ الکاظم

فصل چهارم

۱۲۹	جغرافیای شهرستان طبس
۱۲۹	موقعیت
۱۳۱	وجه تسمیه
۱۳۲	جمعیت
۱۳۲	آب و هوا
۱۳۳	کشاورزی و معادن
۱۳۴	محصولات
۱۳۴	جاذبه‌ها
۱۳۵	- حرم مطهر حسین بن موسیٰ الکاظم در انتهای بلوار امام رضا <small>علیه السلام</small>
۱۳۵	- باغ گلشن (عکس شماره ۴۸) در انتهای ضلع شرقی خیابان امام
۱۳۵	- ارگ طبس در ضلع شمالی خیابان آیت الله واعظ طبسی
۱۳۵	- پارک کودک در ضلع غربی خیابان خرم‌شهر که قبلاً به نام باغ نظر نام گذاری شده بود
۱۳۵	- پارک جنگلی در بلوار آیت الله واعظ طبسی
۱۳۵	- خرو سفلا و خرو علیا:
۱۳۵	- خانه گبرها:
۱۳۶	- طاق شاه عباسی:

۵	.....
۱۳۶	..... سد کریت:
۱۳۶	..... سد دره بید:
۱۳۶	..... روستای نایبند مشهور به ماسوله کویر:
۱۳۷	..... آب معدنی دیگ رستم:
۱۳۷	..... روستاهای ییلاقی سرند و ماورد:
۱۳۷	..... روستای ییلاقی - زیارتی از میغان:
۱۳۸	..... روستای ییلاقی زیارتی پیرحاجات:
۱۳۸	..... روستای زیارتی فشاه:
۱۳۹	..... روستای زیارتی زرگ:
۱۴۰	..... امامزاده علی معروف به شاهزاده علی:
۱۴۰	..... مراکز فرهنگی
۱۴۱	..... فاصله طیس با مراکز استارها
۱۴۳	..... پس از تحریر
۱۴۵	..... منابع و مآخذ
۱۵۳	..... نمایه
۱۵۹	..... تصاویر و نقشه‌ها

دیباچه

کوچ و کوچ‌نشینی تاریخی‌ای کهن دارد، به طوری که اسطوره‌شناسان، پیشینه آن را مطابق افسانه‌ها به درازای عمر سردانسته‌اند. علاوه بر داستان‌ها و اسطوره‌های کهن، درآموزه‌های دینی، به ویژه در قرآن مجید، شناخت جهان خلقت و مهاجرت به سرزمین‌های دیگر مطمئن نظر بوده است. البته گاهی هم مهاجرت‌های غیرطبیعی هم در طول زمان و در میان همه ملت‌ها وجود داشته، از جمله چه بسا که مراکز قدرت، مخالفان خود را به این بهانه که وجودشان یا پیوندشان با دیگر بستگان و پیوستگان سبب مزاحمت است، مجبور به مهاجرت کرده‌اند. شاهان تاریخی ایران هم بارها اقوامی را از جایی به گوشه‌ای دیگر منتقل کرده‌اند، چنان‌که وجود مراکزی به صورت مناطق کردنشین و عرب‌نشین و جز آنها در سرزمین‌های مختلف ایران اثبات می‌شود.

این کوچ‌ها در تاریخ عربستان به دلایل طبیعی و قومی بیشتر بوده است. مثلاً پس از ورود اسلام به ایران، جمع بسیاری از سپاه عرب با دیدن آبادانی این سرزمین و نعمت‌های فراوان آن، دیگر به صحراهای خشک عربستان باز نگشتند و به این طریق مهاجرنشین‌های عرب در نقاط مختلف تشکیل گردید.

همچنین افراد شرور و گردنکشی بودند که به سبب اختلاف با حاکمان مناطقی عربی یا به دلایل دیگر به سرزمین‌های مسلمان‌نشین، به خصوص ایران که مردم آن با خلفای عرب میانه‌ای نداشتند، گریختند و با توسل به شیوه‌های گوناگون، صاحب ثروت و عهده‌دار مقام‌های رسمی شدند. برای مثال می‌توان از فردی به نام احوص نام برد که از زندان خلیفه در حکومت حجاج بن یوسف گریخت و با اهل و عیال و خویشان خود از کوفه به قم رفت و در آنجا با زور و حيله و

کشتار، بر همهٔ املاک بزرگان و اشراف و مردم عادی دست یافت^۱. او و فرزندانش تسلط خود را تا اصفهان گسترش دادند و مردم این مناطق را ده‌ها سال به جان آورده، از خان و مان آواره کردند. از جملهٔ مهاجران اجباری نیک‌مردانی هم بودند که از بیم حکام عرب، برای حفظ جان به دیگر کشورها به خصوص ایران پناه آوردند، زیرا مردم ایران از ابتدای تشریف به اسلام به خاندان رسالت عشق می‌ورزیدند و وابستگان به اهل بیت علیهم السلام را گرامی می‌شمردند.

این پناه‌جویان مهاجر که غالباً گناهی جز پیوند خویشاوندی با امامان معصوم علیهم السلام یا نزدیکی به آنان نداشتند، مورد احترام ایرانیان و دیگر مسلمانان غیر عرب قرار می‌گرفتند، به طوری که پس از شهادت یا درگذشت، برای آنان بقعه و بارگاه می‌ساختند. به این سبب، در ایران یا شبه قارهٔ دیگر کشورهای اسلامی، زیارتگاه‌هایی وجود دارد که برآمدهٔ گریز یا مهاجرت این دسته از وارستگان است.

تحقیق پیرامون این مناطق و این نیک‌مردان هم ضرورت دارد و هم از ارزش‌های خاصی برخوردار است. ضرورت دارد، زیرا انسان به طور طبیعی جستجوگر است و دوست دارد که تکیه‌گاهی معنوی در پیوند با حق داشته باشد. آرامگاه‌ها و زیارتگاه‌ها، بهترین مکان‌ها برای این پیوند، و مردم بهترین تکیه‌گاه‌ها هستند. بی‌شک، شناسایی و شناساندن حقیقت زندگی این مدفونین و بررسی اندیشه‌ها و کردارهایشان در میزان گرایش و اندازه ارادت مردم به آنان، تأثیرگذار است. می‌توان گفت این مستندسازی‌ها، مبنای فرهنگ‌سازی می‌گردد.

اما این نوع از تحقیقات، ارزش‌های خاص نیز دارد، زیرا شناختن زنجیره تاریخی کوچ‌نشینی‌ها و واریش شرایط مکانی و زمانی مناطق مختلف در پیدایش این مهاجران، از مسائل مهم جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی است. تحقیق پیرامون زیارتگاه‌ها در حقیقت به شناخت جامعه‌های شهری کمک می‌کند و این شناخت از ضرورت‌های روزگار ما برای برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌هاست.

همچنین، از منظری دیگر می‌توان گفت پژوهش‌هایی در این زمینه، تاریخچه فجایع خلفا، حکام و قدرتمندان را نشان می‌دهد و ظرفیت‌های متفاوت این مراکز را مشخص می‌کند. این شناسایی، به خلاف تاریخ‌های دستوری، حقیقت‌های مسلم و مستند را آشکار می‌کند،

حقیقی که می‌تواند در نقد تاریخ‌های موجود و نگارش تاریخ درست به محققان یاری برساند. بی‌تردید، این نوع پژوهش‌ها نباید صرفاً به ارائه گزارش‌ها و روایت‌های مکتوب اکتفا کند، بلکه لازم است با دید انتقادی و از طریق مقایسه‌ای، حقایق ناگفته تاریخی را معلوم کند. در واکاوی و بازجست این‌گونه پژوهش‌ها، تحقیقات میدانی و تاریخ شفاهی و آنچه سینه به سینه و از نسل به نسلی دیگر منتقل شده کم‌اعتبارتر از روایت‌ها و گزارش‌های استحسانی و نوشته‌های توصیفی نیست. لازم می‌نماید که در این سنجش‌ها، تفاوت‌ها به دقت بررسی شوند تا حقیقت آشکار گردد. به‌طور کلی، اگر این ملاحظات در گستره تحقیقات یاد شده ملحوظ نگردد، نه تنها خدمتی در روشن کردن تاریخی‌های تاریخی صورت نگرفته، بلکه تأکیدی بر رواج خرافات است.

جای بسی امتنان است که دوست پژوهنده ما آقای علی اخوان مهدوی، پژوهشگر بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی با تخصص و بررسی مستندات کتاب‌ها و مقایسه روایت‌ها و نیز تحقیقات میدانی موفق شده آنچه را که در طول زمان در زمینه شناساندن چهره واقعی امام‌زاده حسین بن موسی الکاظم مغفول و مبهم مانده با آن چنان که باید و شاید مورد توجه قرار نگرفته است، استخراج کند و شخصیت حقیقی حضرتش را بنمایاند. بی‌شک، کوشش ایشان در این تألیف مشکور است. امیدوارم در ادامه کارهای تحقیقی خود موفق باشد.

محمد رضا راشد محصل

پیشگفتار

تحقیق در مورد امامزادگانی که در گوشه و کنار ایران آرمیده‌اند، همیشه با مشکلاتی همراه بوده است. گذر از زمان دراز و رسیدن به فضای حاکم بردوران زندگانی آنان که عموماً با رعب و وحشت و فرار همراه بوده و نیز کمبود منابع مکتوب دست اول، از جمله این دشواری‌هاست.

کتاب پیش روی خوانندگان گرامی، تحقیقی است در ارتباط با یکی از فرزندان امام هفتم شیعیان، حضرت موسی کاظم علیه السلام با نام حسین که همانند دیگر امامزادگان، غربت اختیار کرده، ناشناخته زیسته و در ابهام درگذشته یا به شهادت رسیده است.

درباره حسین بن موسی چند کتابچه به صورت مستقل انتشار یافته است و نویسندگان بعضی شهرنامه‌ها هم، بارگاه‌هایی را با این نام در منطقه خود شناسانده‌اند که البته در این مورد، نویسندگان شیرازنامه‌ها از دیگر مناطق پیشی گرفته‌اند.

هرچند زیارت مضجع سلاله خاندان عصمت و طهارت بر دل‌بستگی مردم هر منطقه به شعائر دینی و احترام و بزرگداشت به آن بزرگواران دلالت دارد و شیعیان هر منطقه خواسته‌اند امامزادگان بیشتری به منطقه خود منسوب کنند، اما چه بسیار که این دل‌بستگی‌ها سبب رواج و گسترش برخی داستان‌های خرافی شده است. برخی نویسندگان نیز همین خرافات انتقال یافته از نسلی به نسل دیگر را سند تلقی کرده و نتیجه گرفته‌اند که مثلاً فلان امامزاده در فلان منطقه زندگانی می‌کرده، یا در آنجا دفن شده است.

هرچند که این نوشته‌ها خدشه‌ای به شخصیت امامزادگان وارد نمی‌کند، بلکه ولایت‌پذیری مردمان را نشان می‌دهد، اما وظیفه محققان را در شناخت صحیح از سقیم دشوار می‌سازد. از این رو، لازم می‌نماید که پژوهشگران با دید انتقادی منابع را بررسی کنند تا بتوانند در حد امکان، زندگی و مرگ و مدفن امامزادگان را به طور متقن معلوم کنند. بدیهی است که محققان محلی در این راه وظیفه‌ای سنگین‌تر دارند، چرا که نباید احساسات دینی و شیفتگی به

زادگاه و دیار برآنان چیرگی یابد و تحقیقاتشان به تعصب و جانب‌داری انجامد. البته اختلاف در شیوه تحقیق و دیدگاه و مآلاً نتیجه آن گریزناپذیر است و چه بسا که درباره موضوعی واحد، تحقیقات متعددی صورت پذیرد؛ چنان‌که وجود همین مطالب گوناگون و متضاد در مورد حسین بن موسی انگیزه‌ای شد تا نویسنده این سطور نیز، به یاری منابع معتبر و تحقیقات میدانی، از زاویه‌ای دیگر به همین موضوع بپردازد.

فصل اول این کتاب به شرح زندگانی، فرزندان و چگونگی شهادت امام موسی الکاظم علیه السلام اختصاص دارد. در قسمت زندگانی و شخصیت حسین بن موسی روایات رسیده و علت مهاجرت آن بزرگوار بررسی شده و همه منابعی که در مورد حسین بن موسی مطلب نوشته‌اند از نظر دور نمانده است. بنابراین، هر استنباط و نظری که ارائه داده‌ام بر استناد و منابع دست اول متکی است.

در فصل دوم، به دلایل مهاجرت امام زادگان، به خصوص مهاجرت حسین بن موسی، و نیز نقد منابع پرداخته شده است.

در فصل سوم، موقعیت آرامگاه حسین بن موسی و تشکیلات آن قبل از سال ۱۳۵۷ و پس از آن بررسی و توصیف شده است. برای اینکه خواننده از موقعیت طبیعی و ویژگی‌های اقتصادی و تجاری طبس آگاهی نسبی پیدا کند.

در فصل چهارم به طور مختصر به جغرافیای تاریخی طبس پرداخته‌ام.

شایان ذکر است که تصاویر وضعیت آرامگاه از قرن پنجم هجری تا سال ۱۳۵۷ ش از کتاب طبس شهری که بود «بناهای تاریخی طبس» تألیف آقای یعقوب دانشدوست و تصاویر و نقشه‌های وضعیت آرامگاه بعد از ۱۳۵۷ ش تا کنون با همکاری روابط عمومی و امور ساختمانی مؤسسه حسین بن موسی و آرامگاه شهید آیت‌الله مدرس کاشمر تهیه شده است.

در نمایه پایانی، تلاش گردیده تنها اعلامی فراهم آید که به گونه‌ای با حسین بن موسی الکاظم

پیوند دارد.

در پایان بر خود لازم می‌دانم از مدیر عامل محترم بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، حضرت حجة الاسلام والمسلمین علی اکبر الهی خراسانی و نیز معاونت پژوهشی بنیاد که زمینه چاپ و نشر کتاب را فراهم نمودند، سپاسگزاری کنم. همچنین مدیون زحمات مدیر عامل محترم و معاونت فرهنگی و دیگر کارکنان صدیق مؤسسه آستانه حسین ابن موسی الکاظم طبس و آرامگاه شهید آیت‌الله مدرس هستم که در همکاری با این جانب

نهایت لطف را ابراز داشتند.

از استاد دانشمندم، جناب آقای دکتر محمدرضا راشد محصل که با حوصله، تمام دست نوشته‌ام را مطالعه کرده و با مقدمه ارزنده خود، مایه اعتبار این کتاب شده‌اند، تشکر می‌کنم. از دوست و همکار ارجمندم، آقای دکتر محسن رجبی نیز که زحمت ترجمه منابع عربی را متقبل شده‌اند، و همچنین از زحمات همکار صبورم، جناب استاد اصغر ارشاد سرابی که ویرایش کتاب را عهده دار بوده‌اند، سپاسگزارم که «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق». سخن آخر اینکه تردیدی ندارم این تألیف نیز از عیب و کاستی برکنار نیست، به همین سبب خاضعانه از راهنمایی‌ها، نقل‌های صائب صاحب نظران و محققان و معمرین محلی استقبال می‌کنم، زیرا نقد را سبب کمال و پویایی آثار می‌دانم.

علی اخوان مهدوی